

УДК 373.5.016:811.161.2
DOI 10.32840/1992-5786.2019.63-1.28

І. О. Рябенко

аспірант кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ: ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 11-МУ КЛАСІ ШКОЛИ ПРОФІЛЬНОГО РІВНЯ

У статті названо деякі дослідження та публікації, присвячені питанню вивчення публіцистичного стилю на уроках української мови в старшій школі. Відповідно до змісту навчального матеріалу (мовлення (комунікативна) змістова лінія) та очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів (згідно з програмою з української мови для профільного навчання учнів 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (філологічний напрям, профіль – українська філологія), системно викладено й осмислено з погляду методики навчання стилістики української мови лінгвістичний матеріал про публіцистичний стиль.

При цьому репрезентовано погляди українських мовознавців на сферу використання, підстилі публіцистичного стилю; названо його призначення й основні ознаки; розкрито лексичні, морфологічні, синтаксичні особливості публіцистичного стилю; відповідно до сучасних підручників зі стилістики української мови, подано визначення кожному з основних жанрів публіцистичного стилю: нарис, замітка, репортаж, інтерв'ю, стаття, кореспонденція, рецензія; розкрито суть презентації та реклами.

Оскільки один із очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів полягає у здійсненні ними аналізу, зокрема й промов письменників, політиків, учених, то окрему увагу в статті приділено особливостям риторичного аналізу.

Зроблено висновки про те, що системний виклад мовознавчого матеріалу про публіцистичний стиль і осмислення його з погляду методики навчання стилістики української мови (тобто визначення лінгвометодичних засад вивчення публіцистичного стилю на уроках української мови в 11-му класі школи профільного рівня), допомагатиме досягненню визначених програмою з української мови для профільного навчання учнів 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (філологічний напрям, профіль – українська філологія) очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, що сприятиме формуванню стилістичної компетентності учнів старшої школи профільного рівня.

Ключові слова: публіцистичний стиль, урок української мови, учні 11-го класу, школа профільного рівня.

Постановка проблеми. Таке важливе науково-практичне завдання як формування стилістичної компетентності учнів старших класів школи профільного рівня передбачає вивчення ними на уроках української мови зокрема й публіцистичного стилю.

Так, відповідно до програми з української мови для профільного навчання учнів 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (філологічний напрям, профіль – українська філологія), в 11-му класі змістом навчального матеріалу (мовлення (комунікативна) змістова лінія) передбачено вивчення публіцистичного стилю, сфери його використання, призначення, основних ознак; лексичних, морфологічних, синтаксичних особливостей; підстилів; основних жанрів: нарис, замітка, репортаж, інтерв'ю, стаття, кореспонденція, рецензія; презентації, реклами; формування культури публіцистичного мовлення: способів привернення уваги, принципів побудови, засобів структурування тексту [7, с. 76]. При цьому очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів полягають у підготовці ними замітки, репортажу, інтерв'ю, статті, кореспонденції, рецензії, нарис, презентації, реклами, виступу, розгорнутої відповіді; здійсненні аналізу текстів мас-медіа, мови реклами, промов письменників, політиків,

учених; виявленні типових недоліків тексту публіцистичного стилю, умінні визначати тему виступу з урахуванням інтелектуального рівня слухачів, їхнього віку тощо; добір матеріалу з урахуванням особливостей формулювання теми, користуванні при цьому різними джерелами інформації, роботі з довідковою літературою, складанні при цьому бібліографії з визначених тем [7, с. 76].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню публіцистичного стилю на уроках української мови старшокласниками присвячено дослідження І. Гамрецького «Формування культури публіцистичного мовлення в учнів загальноосвітньої школи», публікація О.В. Столяренко та О.В. Столяренко «Мовна культура особистості і публіцистичне мовлення в контексті морального виховання і розвитку освіти в Україні». Проте дослідження та публікації, присвячені вивченню публіцистичного стилю на уроках української мови в 11-му класі школи саме профільного рівня, відсутні.

Мета статті. Головною метою роботи є осмислений із погляду методики навчання стилістики української мови системний виклад мовознавчого матеріалу з теми «Публіцистичний стиль» (тобто визначення лінгвометодичних засад вивчення

публіцистичного стилю на уроках української мови в 11-му класі школи профільного рівня).

Виклад основного матеріалу. За словами авторів підручника «Стилістика української мови», сфера використання публіцистичного стилю – громадсько-політична, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання (за словами С. Єрмоленко, основна сфера використання сучасного публіцистичного стилю – засоби масової інформації, причому в мові преси, телебачення стильова вага публіцистичності різна [3, с. 562]), а основне його призначення – служити розв'язанню суспільно-політичних питань, активно впливати на читачів, переконувати у справедливості певної ідеї, спонукати їх до творчої діяльності, пропагувати прогресивні ідеї, учення, знання, здоровий спосіб життя [6, с. 272]. Автори цього підручника вважають за необхідне зазначити, що публіцистичний стиль завжди виражає протистояння певних сил – це його обов'язкове призначення й головна ознака [6, с. 273].

До основних ознак публіцистичного стилю належать: спрямованість на новизну; динамічність; актуалізація сучасності; інформаційність; політична, суспільна, морально-етична оцінка того, про що пишеться або мовиться; синтез логізації та образності мовного вираження, який нагадує про близькість публіцистичного стилю до наукового та художнього; документально-фактологічна точність; декларативність; закличність; поєднаність стандарту й експресії; авторська пристрасть; емоційність; простота і доступність; переконливість [6, с. 272].

За словами П. Дудика, у публіцистичному стилі широко використовують суспільно-політичну, економічну, юридичну, культурно-освітню лексику, у певних межах філософську, технічну, сільськогосподарську тощо. Добір кожної із груп лексики визначається тематикою публіцистичного висловлювання. Наприклад, газетний жанр подекуди характеризує пишномовність вислову, навіть патетичність, піднесеність, запал, ентузіазм, схвильованість. Журналісти в багатьох мовленнєвих ситуаціях уникають буденних, емоційно нейтральних слів і словосполучень, вдаючись до лексем, які виражають почуттєвість, експресію. Простежується помірковане використання слів іншомовного походження. Залежно від жанрової належності газетного і публіцистичного тексту використовують слова та словосполучення в тропейному, переважно метафоричному, значенні, чим вагомо посилюють образність написаного [2, с. 87].

У більшості жанрів публіцистики вживають слова з найрізноманітнішими словотвірними афіксами – префіксами й суфіксами. Зафіксовано приблизно 350 іменникових суфіксів, понад 50 прикметникових, майже 20 дієслівних, 10 дієприкметникових. У публіцистичному мовленні використовують усі паралельні форми того самого слова. Досить розгалуженою є структура речень. Нелітературно скон-

струйовані форми речень будь-якої структури, крім поодиноких, стилістично вмотивованих, випадків, практично не допускають [2, с. 87–88].

Для публіцистичного стилю, на думку Г. Колесник, є характерними такі підстили: 1) власне публіцистичний (повідомлення, хроніка, прокламації, відкриті листи, передові статті, огляди міжнародного життя); 2) науково-публіцистичний (праці на теми сучасної політики, економіки та суспільних відносин, літературно-критичні статті, наукові та літературно-мистецькі огляди, рецензії); 3) художньо-публіцистичний (нариси, фейлетони, памфлети, мемуари, політичні доповіді) [1].

Такі ж кілька підстилів, кожний із яких має свої жанрові й мовні особливості, виділяють у публіцистичному стилі й на думку авторів «Стилістики української мови»: власне публіцистичний, або стиль засобів масової інформації (газети, часописи, радіо, телебачення, реклама), художньо-публіцистичний (памфлети, фейлетони, нариси, есе), науково-публіцистичний (критичні статті, аналітичні огляди, соціальні портрети тощо) [6, с. 273]; а на думку О. Проценко, підстилями публіцистичного стилю, окрім уже зазначених суто публіцистичного (інформаційні жанри публіцистики), публіцистично-художнього (художні жанри публіцистики) і публіцистично-наукового (аналітичні жанри публіцистики), є публіцистично-розмовний (ораторський) і публіцистично-діловий (стрічка новин) підстили [7, с. 272].

Як окремі підстили публіцистичного стилю С. Єрмоленко розглядає мову преси (інтерв'ю, репортаж, хроніка, нарис); мову радіо і телебачення (мова дикторів, ведучих радіо- і телепередач); усну публічну мову (промови, виступи на зборах, мітингах). Д. Баранник виділяє церемоніальний різновид публіцистичного стилю [1].

Відповідно до програми, в 11 класі передбачено вивчення основних жанрів публіцистичного стилю: нарису, замітки, репортажу, інтерв'ю, статті, кореспонденції, рецензії; презентації, реклами; один із очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів полягає в підготовці ними замітки, репортажу, інтерв'ю, статті, кореспонденції, рецензії, нарису, презентації, реклами.

Нарис – жанр, у якому на документальній основі, але з використанням художньо-публіцистичних прийомів зображують об'єктивну картину дійсності або порушують важливу суспільну чи виробничу проблему [6, с. 280].

Замітка – найпростіший і найоперативніший інформаційний жанр, у якому повідомляють про конкретні факти, події, явища життя з метою пізнавального чи суспільно-політичного впливу на читача. Основна вимога до заміток – висока інформаційна місткість тексту, якої досягають точністю фактажу, чіткістю та стислістю викладу думок. Замітки бувають хронікальними, повідомлювальними, полемічними та іншими [6, с. 280].

Репортаж – розповідь із місця подій, оперативний жанр преси, радіо, телебачення, у якому динамічно, з документальною точністю показують дійсність через сприйняття її автором. Є репортажі події, неподії, проблемні, сюжетні, репортажі-роздуми тощо [6, с. 280].

Інтерв'ю – жанр у розмовній формі бесіди автора з компетентними людьми на суспільно важливу тему. Інтерв'ю бувають протокольними, офіційними, інформаційними (повідомлювальними), проблемними, аналітичними. Це, власне, і є публіцистичний діалог [6, с. 280].

У статтях за допомогою логічних і образних суджень аргументовано, переконливо досліджують і узагальнюють важливі явища та проблеми суспільства [6, с. 281].

Кореспонденції інформують про що-небудь нове, виробничо й політично важливе в житті. У них популяризують передовий досвід або ж ідеться про певні суттєві недоліки, визначають шляхи їх усунення [2, с. 89].

Рецензії містять критичний аналіз, оцінку художнього, наукового та інших творів. Цей жанр поєднує в собі точність і логіку висловлювання, може ускладнюватися чи доповнюватися елементами художньої образності [2, с. 90].

Презентація – спеціально організоване спілкування з аудиторією, мета якого переконати або спонукати її до певних дій [9, с. 190].

Рекламами у формі плакатів, оголошень популяризують певні твори, видовища, послуги з метою привернути до них увагу слухачів або читачів [2, с. 90].

Питання про функційно-стильовий статус рекламного тексту є одним із найбільш гострих і дискусійних у лінгвістиці пострадянського простору. На думку Д. Розенталя та Н. Кохтева, тексти реклами належать до зразків публіцистичного стилю, принаймні в її радянський період. В. Ліпатова висунула гіпотезу, відповідно до якої рекламний текст є контамінацією різних стилів, жанрів, мовленнєвих різновидів (усних – письмових, монологічних – діалогічних тощо), що викликано використанням різних способів аргументації (емоційних, раціональних, асоціативних, логічних, образних). Постає питання про «стильову гібридність» рекламного тексту: виникають нові типи суспільних функцій – маємо принципово новий стиль мови. Так О. Кара-Мурза та І. Стернін роблять висновки про виникнення рекламного стилю як окремого різновиду [4, с. 38].

Відповідно до програми, один із очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів полягає у здійсненні ними аналізу, зокрема й промов письменників, політиків, учених.

За словами авторів навчального посібника з риторики Л. Мацько, О. Мацько, історія наукової та навчальної риторики показує, що основними методами досягнення ораторської майстерності є спо-

стереження за живим звучанням майстерних промов, вивчення досвіду великих ораторів минулого, критичний аналіз зразків писаних текстів промов, наслідування окремих елементів і структури та композиції промов, побудова власних текстів виступів за зразками класичних промов. Для того, щоб промовці-початківці, керуючись загальними правилами та схемами складання промов, могли побудувати не штучні, а природні, щирі та глибоко змістовні виступи, можна запропонувати їм риторичний композиційний аналіз реальної промови [5, с. 238].

Риторичний аналіз промов можна уявити як розкодування усного чи писемного тексту, тобто рух від результату, вираження, від досягнення мети до вихідних основ. У процесі риторичного аналізу ніби «проходять» текст поетапно, відповідно до процесу його творення, до результатів виголошення, використовуючи при цьому знання, здобуті в кожному з п'яти розділів риторики: інвенції, диспозиції, елокуції, меморії, акції. Проте реально в процесі аналізу використовують в основному дані диспозиції та елокуції, особливо коли аналізують не живий, що звучить, текст, а вже записаний. Тому можна виокремити два види риторичного аналізу: композиційний та елокутивний, який є дуже близьким до стилістичного [5, с. 238].

Риторичний аналіз повинен показати, яким чином текст (підготовлений, виголошений) діє на слухача, як він побудований заради цієї дії, яка його композиція і як налаштована на досягнення мети, яким є фоновий контекст спілкування, як при спілкуванні володіти аудиторією, якими засобами впливати [5, с. 243].

Усе те, що підлягає стилістичному аналізу тексту, входить і в риторичний аналіз (стилістичні значення та засоби їх вираження, стилістеми, ключові слова, мовні фігури, стилістичні прийоми комізму, контрасту, тропи та фігури, функціональні й індивідуальні стилі). Однак при риторичному аналізі їх усіх оцінюють із погляду того, наскільки ефективно вони впливають на слухача, бо це головна мета риторики. Тому при риторичному аналізі враховують соціально-політичні, суспільно-культурні, історико-національні елементи змісту (ідеологеми, міфологеми, події, факти, оцінки, контрасти й антитези). Обов'язковою є риторична інтерпретація образу оратора (автора – адресанта) й образу аудиторії слухачів (адресатів). Важливо знати, наскільки значковою для нації, держави, культури, суспільства є постать промовця та як на нього реагувало чи реагує суспільство в цілому чи представники окремих його сфер. Від цього залежатиме оцінка та важливість мовних засобів, якими він апелює до громадської думки, народу, слухачів у конкретній соціальній ситуації, прийоми організації їх у надфразні єдності та композиційні частини. Риторика більш прагматична, ніж стилістика [5, с. 243].

Риторичний аналіз має показати, наскільки логічно, послідовно та доцільно вибудовано й виголошено промову, чи дотримувався оратор основних законів, ритори-

ричних правил і вимог, застережень і порад, висвітлених в інвенції, диспозиції, елокуції й акції [5, с. 243].

Для вдосконалення власної риторичної підготовки в процесі риторичного аналізу важливо звернути увагу на те, як оратор сформулював тему, мету, представлення предмета, концепцію, наскільки доцільно вибрав закон і стратегію. Важливо зазначити, як сформульовані тези, наскільки вдало вибрано тип аргументації та види доказів, чи спростовано опозиційні думки, чи вміє автор узагальнювати і робити висновки [5, с. 243].

За словами авторів навчального посібника з риторики Л. Мацько та О. Мацько, аналіз кращих промов відомих ораторів на відповідність їх канонам риторики та використання текстів промов як взірців для наслідування, складання аналогічних промов і їх виголошення – це основні види роботи під час процесу підготовки фахових риторів у школах та університетах [5, с. 244].

Висновки та пропозиції. Системний виклад лінгвістичного матеріалу про публіцистичний стиль і осмислення його з погляду методики навчання стилістики української мови допомагатиме досягненню очікуваних результатів навчально-пізнавальної учнів, що, зі свого боку, сприятиме формуванню стилістичної компетентності учнів старшої школи профільного рівня. Однією з пропозицій є уточнення системного викладу мовознавчого матеріалу про публіцистичний стиль і осмислення його з погляду методики навчання стилістики української мови.

Список використаної літератури:

1. Городиловська Г. Проблема стилів в українському мовознавстві. URL : http://old.journ.inu.edu.ua/movazmi/body/visnyk23/Statti_Horodylovska.htm (дата звернення : 23.05.2019).
2. Дудик П.С. Стилістика української мови: навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
3. Ермоленко С.Я. Публіцистичний стиль. *Українська мова* : енциклопедія, 3-тє вид., зі змінами і допов. / голова ред. кол. В.М. Русанівський. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2007. С. 562.
4. Іванова І.Б. Дискурс, текст, стиль: модель лінгвістичного дослідження реклами. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки*. 2015. Вип. 5. С. 33–40.
5. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика : навч. посіб., 2-ге вид., стер. Київ : Вища шк., 2006. 311 с.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
7. Українська мова. 10 – 11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія / Л.І. Мацько та інші. 2017. 84 с.
8. Проценко О.В. До проблеми вивчення функціональних стилів у вищій школі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 6. с. 269–274.
9. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник, 2-ге вид., виправ. і доповнен. Київ : Алерта, 2011. 696 с.

Riabenko I. The journalistic style: knowledge on teaching the Ukrainian language course to 11th grade students at the Ukrainian philology classes

The article names some researches and publications devoted to the issue of studying journalistic style in Ukrainian lessons in high school. According to the content of the educational material (speech (communicative) content line) and the expected results of the educational and cognitive activity of the students (according to the program for the Ukrainian language for profile education of students of grades 10 – 11 of general educational institutions (philology, profile – Ukrainian philology), systematically outlined and comprehended in terms of the methodology of teaching stylistics of the Ukrainian language linguistic material about journalistic style, in particular: the views of Ukrainian linguists on the sphere of use and substyles of journalistic style; named its purpose and basic signs; lexical, morphological, syntactic features of journalistic style are disclosed; in accordance with modern textbooks on the stylistics of the Ukrainian language, the definition of each of the main genres of journalistic style is given: essay, report, interviews, articles, correspondence, reviews; the essence of the presentation and advertising is revealed. Since one of the expected results of educational and cognitive activity of students is to analyze them in particular the speeches of writers, politicians, and scientists, the special attention in this article is paid to the peculiarities of rhetorical analysis.

It is concluded that the systematic presentation of the linguistic material on the journalistic style and its comprehension from the point of view of the methodology of teaching the stylistics of the Ukrainian language (that is, the definition of lingvomethodologic principles for the study of journalistic style in the Ukrainian language lessons in the 11th grade at the Ukrainian philology classes), according to the author of this article, will help to achieve the expected results of educational and cognitive activity of students, that, for their part, will contribute to the stylistic competence forming of senior pupils at the Ukrainian philology classes.

Key words: the journalistic style, the Ukrainian language course, the 11th grade students, the Ukrainian philology classes.